

Predslov

BOLI AJ INÉ VOJNY, AJ INÉ PRÍBEHY, ALE PRE PISATEĽA TEJTO KNIHY SA nič z toho nedalo porovnať s rozpadom Juhoslávie. Koniec niečoho politického sa pre mňa stal začiatkom niečoho osobného. Po prvý raz som začal chápať podstatu vojny a konfliktu. Súčasne to bol začiatok môjho ozajstného putovania, keď ma moja úloha reportéra televíznej stanice Sky News zaviedla najprv do bývalej Juhoslovanskej republiky – z Bosny do Chorvátska, Srbska, Kosova, Macedónska – a potom do Afganistanu, Iraku, Sudánu, Líbye, Sýrie a ďalších krajín, ktoré bojovali o územnú celistvosť.

Rozpad Juhoslávie bol súčasne rozpadom môjho naivného presvedčenia, že vojna v Európe sa skončila. Na svojich ostatných cestách som sa pod tlakom udalostí a skutočností, ktorým som sa ocitol zoči-voči, stal ťažkým realitom. Jedinou útechou mi bolo, že vedľa každej bolesti existovalo aj jej tíšenie: na všetkých cestách po Bosne, dokonca aj za tých najkomplikovanejších okolností, som bol svedkom milosrdenstva neznámych ľudí voči tým, ktorí sa ocitli v núdzi.

No aj tak... Konflikt v Bosne bol pre mňa prvý, kde som sa presvedčil, že ľuďom so zlými úmyslami netreba veľa, aby naliali ostatným jed a potom sledovali, ako sa oddeľujú od „iných“. V Srbsku a Kosove som pochopil, že etnická a náboženská identita zväčša triumfujú nad politickými ideami; že emócia víťazí nad logikou. Podobne ako sa Srb, ktorý by nikdy neuvažoval o tom, že sa presídli do Kosova, bude biť na život a na smrť, aby táto provincia zostala jeho, tak sa napríklad írsky či taliansky Američan môže automaticky zapliesť do veci, o ktorej sotva niečo vie. V Macedónsku som videl, ako rýchla, rázna a dobre premyslená zahraničná intervencia dokáže odtiahnuť dve strany od okraja priepasti.

Neskôr som v Iraku videl opak: ako môže dlhá a zle naplánovaná intervencia otvoriť cestu do priepasti. Ale napriek všetkým následným

konfliktom som sa v duchu vždy vracal do Juhoslávie – na miesto, kde som sa naučil, že fráza „nezmyselné násilie“ je len zriedkavo pravdivá. Za tými najhoršími činmi sa totiž často skrývala chladná, diabolská logika.

Juhoslávia bola aj miestom, kde som sa naučil milovať jej prírodné krásy, jej hudbu, drsný, často šibeničný humor jej obyvateľov a ich ohromujúcu úroveň vzdelania a poznania okolitého sveta. Ako raz povedal muž, ktorému je venovaná táto kniha: „Ach, Juhoslávia, to bola dobrá myšlienka.“

Najprv som písal o vojne v Kosove bezprostredne po jej skončení. Vyšlo mi to v srbochorvátčine v roku 2002. Dvadsať rokov po tomto konflikte som si však uvedomil, že ten príbeh sa ešte neskončil. Preto ho predkladám znovu, s novým úvodom a záverečnými kapitolami, ako aj s novými mapami. Pôvodného textu som sa takmer nedotkol, len som ho miestami upravil tam, kde bolo zrejmé, že som písal pod vplyvom únavy, alkoholu a prinavracania sa do reality po návrate z takmer dvojmesačného pobytu v Afganistane.

Politický príbeh je síce dôležitejší ako osobný, ale táto kniha je kombináciou oboch. Dúfam však, že cez to menej dôležité som to ďalšie vyrozprával tak, ako som mal.

Úvod

*„Život je možné pochopiť len spätne,
ale žiť sa musí smerom vpred.“*

Søren Kierkegaard

TO BOLO VTEDY. TOTO JE DNES.

Vtedy sme mali bomby a guľky a po nich zúfalstvo a demonštrácie. A nakoniec revolúciu. Z popola vypálenej budovy parlamentu v Belehrade mal vziť moderný štát a stať sa členom komunity európskych krajín. Minulosť zostane minulosťou, nebude prekážkou svetlej budúcnosti. Dnes, po dvoch desaťročiach, dielo stále nie je hotové. Hrozí, že minulosť sa znovu stane súčasnosťou.

V roku 1991 bolo jasné, že rozpad Juhoslávie ako krajiny smeruje ku katastrofe. Prezident Slobodan Milošević uvoľnil ruky armáde ovládanej Srbmi, aby najprv Chorvátsku a potom Bosne a Hercegovine zabránila v odchode.

Situácia eskalovala, no Európania povedali Američanom: „Je to v poriadku, postaráme sa o to.“ Luxemburský premiér Jacques Poos povedal: „Toto je hodina Európy.“ Taliansky minister zahraničných vecí Gianni De Michelis vyhlásil, že Európa má k dispozícii politickú „jednotku rýchlej reakcie“. Predseda Európskej komisie Jacques Delors povedal: „My sa nestaráme do amerických záležitostí. Dúfam, že majú dosť rešpektu, aby sa nemiešali do našich.“ Spojené štáty sa zdali spokojné, že sú mimo, pretože minister zahraničných vecí James Baker na to reagoval takto: „My svojho koňa v tomto boji nemáme.“

Po štyroch rokoch totálnej neschopnosti Európskej únie zastaviť masové krviprelievania Američania svojho koňa našli a zamiešali sa do tejto záležitosti. Zbombardovali Srbov v Bosne, prinútili Miloševića sadnúť si k rokovaciemu stolu a v roku 1995 zostavili Daytonskú dohodu, ktorou sa obviazali otvorené rany spôsobené vojnou. Potom však

Spojené štáty i Európska únia znovu odvrátili oči od balkánskej loptičky, hoci sa srbská provincia Kosovo zosúvala smerom ku konfliktu, ktorý v roku 1998 napokon aj prepukol.

Milošević sa zúfalo snažil udržať zvyšky Juhoslávie a bol odhodlaný nikdy nedopustiť odchod tejto srbskej provincie. Jej obyvatelia boli síce v drvivej väčšine etnickí Albánci, no súčasne išlo o kolísku srbskej civilizácie. Potýčky medzi Kosovskou oslobodzovacou armádou (UÇK) a políciou sa stupňovali, na oboch stranách umierali aj civilisti. Milošević znovu vyslal armádu, no o rok neskôr sa NATO pridalo na stranu Kosovčanov. Aliancia tri mesiace bombardovala zo vzduchu srbské ciele po celej krajine. Kým nebola belehradská armáda vytlačená z provincie, viac ako milión kosovských Albáncov prišlo o strechu nad hlavou a zhruba 14-tisíc ich zahynulo. Pri náletoch NATO zomreli stovky srbských civilistov a asi 20-tisíc ich stratilo domov.

Dnes to na Balkáne stále vri. Vzťahy medzi Srbskom a Kosovom sú napäté a konflikt medzi nimi je reálny. Keď Kosovo v roku 2018 oznámilo plán vytvoriť vlastnú armádu, Belehrad reagoval hrozbou vojny. V tom istom roku Srbsko zablokovalo vstup Kosova do Interpolu. Kosovo reagovalo zavedením 100-percentného cla na dovoz srbského tovaru a obvinilo Belehrad z „nespočetných provokácií“. Jedným príkladom bol vlak vyzdobený srbskými vlajkami a s nápismi *Kosovo je Srbsko*, ktorý sa pokúsil vojsť na územie Kosova. Na hraniciach ho však vrátili späť.

V tejto atmosfére obe strany uvažujú o výmene územia s cieľom uvoľniť trochu napätie, no táto nesmierne emocionálna a zložitá situácia si bude vyžadovať obrovské kompromisy. Samozrejme, môže to viesť ku skutočnému mieru, ale existuje aj obava, že to podnieti ešte rozsiahlejšiu vojnu a otvorí všetky rany z minulosti.

Prešlo dvadsať rokov a po celom regióne dozrievajú ďalšie teritoriálne spory. Čo ak pokus vyriešiť problém Kosova výmenou území vyvolá ďalšie v iných častiach regiónu? Srbi v Bosne by mohli eskalovať snahy o pripojenie svojho územia Republiky srbskej k samotnému Srbsku, čo by bol krok, ktorý by v Belehrade našiel podporu u tých, čo ešte stále veria vo „Veľké Srbsko“. Albánci v Macedónsku, spriaznené duše Kosovčanov, by mohli oživiť snahy z roku 2001 vytvoriť s pomocou armády samostatný štát. V dôsledku toho by mohli Kosovčania i macedónski Albánci prejavíť túžbu spojiť sa do „Veľkého Albánska“. Ak by sa naplnili tieto scenáre, zvyšok Macedónska by sa mohol stať korisťou delenia medzi Srbskom, Gréckom a Bulharskom. To všetko sú naozaj „keby“

a „možno“. Ale vzhľadom na ostatných vyše stodvadsať rokov histórie tohto regiónu je možné všetko.

A sú tu ešte ďalšie napätia, ktoré by mohli problém eskalovať. Vstup Bosny, Srbska a Kosova do Európskej únie sa zastavil. Všetky tri krajiny zaplavil organizovaný zločin. V Bosne a Kosove operujú malé siete islamských extrémistov, ktoré sa objavili po návrate džihádov z Blízkeho východu. V Macedónsku, Kosove, Republike srbskej a v Srbsku pôsobí mnoho extrémnych nacionalistov, ktorí hľadajú každú príležitosť priliať olej do akéhokoľvek ohňa v nádeji, že z neho vzplanie väčší požiar. V deväťdesiatych rokoch trvalo roky, než sa EÚ a NATO podarilo plamene uhasiť, a to tam bola prítomnosť medzinárodných ozbrojených síl oveľa silnejšia. Keďže zóny balkánskeho konfliktu sa relatívne stabilizovali, zahraničné mocnosti tam znížili svoje vojenské stavy. V istej chvíli bolo v Bosne prítomných 80-tisíc vojakov, dnes tam disponujú jednotky EÚ silou 7-tisíc mužov. V súčasnej atmosfére s takým malým počtom vojakov priamo na mieste a po katastrofálnych intervenciách v Iraku a Líbyi by USA a EÚ mohli váhať so zásahom ešte dlhšie.

Na druhej strane je pozitívne, že vzťahy medzi Chorvátskom a Srbskom sú srdečné, cezhraničný obchod rastie, a hoci vzťahy medzi týmito dvoma národmi nemožno opísať ako priateľské, Srbi sa znovu sľúbia na plážach dalmatínskeho pobrežia. Už v roku 2006 bola podpísaná dohoda o voľnom obchode (CEFTA), čo napomohlo užšie prepojiť jednotlivé časti regiónu, pokiaľ ide o Chorvátsko, Macedónsko, Čiernu Horu, Srbsko a ďalšie. Tým sa postavilo na nohy hospodárstvo a zdvojnásobil sa vývoz do krajín EÚ. Dve bývalé juhoslovenské republiky Chorvátsko a Slovinsko sa stali členmi EÚ a v roku 2012 sa stalo kandidátskou krajinou aj Srbsko, hoci bez vyriešenia kosovskej otázky sa daný stav vecí zatiaľ nezmení.

Srbsko musí urobiť pokrok aj v kultúrnom zmysle ako moderný liberálny štát. Podľa organizácie Human Rights Watch sú tu útoky na menšinové skupiny, ako sú Rómovia, Maďari a etnickí Albánci, bežnou záležitosťou. Tak na strane štátu, ako aj medzi verejnosťou jasne vidieť váhanie zaoberať sa diskrimináciou. V roku 2006 bol preformulovaný článok 62 ústavy, ktorý explicitne definuje manželstvo ako zväzok medzi mužom a ženou, čím bolo zakázané uzavierať manželstvá medzi osobami rovnakého pohlavia. Dúhové pochody, ktoré sú v mnohých európskych krajinách bežnou záležitosťou, sa opakovane stávajú cieľom útokov zo strany ultranacionalistov, pri ktorých sa podpaľujú autá a budovy, a na ochranu účastníkov týchto pochodov sú potrebné tisícky poriadkových

policajtov. Keď sa v roku 2017 stala predsedníčkou vlády lesbička Ana Brnabićová, kritici to považovali jednoducho za prázdne gesto nacionalistickej vlády, aby ukázala, že Srbsko ide v zhode s hodnotami krajín EÚ, nie za znamenie skutočného pokroku.

Srbsko je naozaj multistraníckou parlamentnou demokraciou s otvorenými voľbami a s čulou intelektuálnou a kultúrnou spoločnosťou. Sociálne však zostáva hlboko konzervatívne; v ostatných rokoch vláda podkopávala politické práva a snažila sa obmedzovať médiá a zákonné slobody.

To čiastočne vysvetľuje, prečo koncom roku 2018 prepukli protivládne demonštrácie, ktoré pokračovali aj v roku 2019. Keďže ostatné európske krajiny zamestnával okrem iného brexit, žlté vesty či Katalánsko, nevenovali tomu veľkú pozornosť, ako ani zvyšujúcemu sa cezhraničnému napätiu. Pritom na Balkáne sa to zase začalo zamotávať.

Demonštrácie v Belehrade očividne pripomínali demonštrácie proti Miloševićovi za oných čias. Týždeň za týždňom, mesiac za mesiacom pochodovali ulicami aj napriek mrazivému chladu desaťtisíce ľudí, ktorí pískali na píšťalkách v nádeji na zmenu k lepšiemu a v obavách z najhoršieho.

Pred dvadsiatimi rokmi sa v uliciach objavilo heslo „*Gotov je!*“ („Je koniec!“). Ozveny tých opojných dní a nocí dnes počuť v skandovaní novej generácie Srbov: „*Pocelo je!*“ („Začalo sa!“) V marci 2019 vnikli demonštranti do budovy srbského štátneho rozhlasu a televízie a žiadali o priamy vstup do vysielania. Naposledy sa niečo také stalo v roku 2000 počas konečného útoku proti Miloševićovmu režimu.

Toto je dnes – a čo nasleduje, bolo vtedy...